

УДК 568.279.25+569.322+477.43

М.В. Дребет

ЖИВЛЕННЯ СОВИ ВУХАТОЇ (*ASIO OTUS* L.) НА ПІВНІЧНОМУ ПОДІЛЛІ

Ключові слова: сова вухата, живлення, пелетки, мікромамалії, Північне Поділля.

Поширення сови вухатої (*Asio otus* L.), як і деяких денних хижих птахів, що здобувають їжу переважно в агроценозах, тісно пов'язане з сільськогосподарськими територіями [11, 14]. Раціон сови вухатої, який характеризується найбільшим ступенем вибірковості щодо об'єктів живлення, порівняно з іншими представниками ряду совоподібні, добре вивчений як в Європі, так і в Україні [6, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 16, 17]. Він представлений, як правило, кількома видами дрібних ссавців, переважно з родин норицевих (*Arvicolidae*), мишачих (*Muridae*), мідичевих (*Soricidae*) [16], хоча дослідження останніх років вказують на значну трофічну адаптацію виду та розширення його раціону в різних регіонах Європи [15]. Таким чином, вивчення трофіки і її змін на різних територіях залежно від сезонних і часових аспектів залишається актуальним, особливо зважаючи на швидкі зміни середовища існування та життєвих циклів тварин.

Північне Поділля є рівнинною територією, що займає вододільну область, де знаходяться витoki багатьох приток Дністра, Прип'яті та Південного Бугу. Відзначається значним ступенем розораності. Товтровий кряж є західною межею Північного Поділля, Мале та Житомирське Полісся – північною, східна межа співпадає з адміністративними кордонами Хмельницької області, а південна – проходить лінією Хмільник – Стара Синява – Красилів – Хмельницький – Сатанів. Характерною рисою природи Північного Поділля є корінна низька лісистість, де панівним типом природної рослинності були лучні степи з багатою трав'яною рослинністю, що призвело до панування тут типових глибоких малогумусних чорноземів, особливо поширених на заплавах із заболоченими луками [3].

Основними біотопами сови вухатої є ліси, лісосмуги, зарості чагарників, великі сади і парки [13]. Для гніздування вона часто займає гнізда воронових або денних хижих птахів. Взимку в місцях днювання утворює зграї, концентруючись переважно в населених пунктах та обираючи для присад здебільшого хвойні насадження ялини, сосни, туї чи ялівцю.

Матеріал і методика досліджень

Матеріалом для дослідження слугували пелетки сови вухатої, зібрані в листопаді 2010 р. в двох населених пунктах Шепетівського р-ну Хмельницької обл., селах Орлинці та Велика Медведівка, оточених сільськогосподарськими орними полями. Збір пелеток проводили під присадами сов, в обох випадках це були ялини, на яких щодня ночувало по 16-20 особин. При зборі враховували сезонні аспекти живлення для розподілу зібраного матеріалу на досніговий період і період зі сніговим покривом.

Наразі проаналізовано 106 пелеток доснігових зборів, у яких виявлено 319 решток тварин. Для кількісної оцінки живлення використовували лише елементи черепів тварин.

Визначення об'єктів живлення проводили за особливостями будови фрагментів черепа, щелеп, будови зубів і зубних рядів (для дрібних ссавців). Для ідентифікації зібраного матеріалу користувалися літературними джерелами [1, 2, 18].

Результати досліджень

Проаналізовано 319 остеологічних решток, з яких 316 належать дрібним ссавцям і лише 3 птахам. У раціоні сови вухатої в районі дослідження виявлено 6 видів ссавців та 1 вид птахів. Рештки деяких представників *Arvicolidae* (n = 4) та *Muridae* (n = 1) до виду визначити не вдалося (табл.).

Аналіз результатів досліджень пелеток показав, що основними об'єктами живлення сови вухатої в межах Північного Поділля є мишоподібні гризуни, яких вона здобуває переважно на прилеглих до населених пунктів сільськогосподарських територіях, чим приносить значну користь сільському господарству. На 1 пелетку припадають, в середньому, рештки 3 тварин. Із 6 видів мишоподібних гризунів – 4 представники з родини *Muridae* (7,2%) та 2 з родини *Arvicolidae* (91,8%). Виявлені в раціоні кісткові рештки птахів належать до родини *Passeridae* (1,0%).

Схоже співвідношення часток участі родин у раціоні сови вухатої виявлено й у межах Східного Поділля. Частка норицевих (*Arvicolidae*) сягає тут 83,1%, мишачих (*Muridae*) – 15,2%, вовчкових (*Myoxidae*) – 0,1% та мідичевих (*Soricidae*) – 0,3%. Частка птахів у раціоні – 1,2% [7]. У межах Подільського Побужжя частки родин мікромамалій становлять мишачі (*Muridae*) – 10,7% та нориці (*Arvicolidae*) – 89,3% [8].

Помітно більший відсоток родини мишачих (7,2% на Північному та 15,2% на Східному Поділлі) пов'язаний із включенням до аналізу пелеток, зібраних на цій території після встановлення постійного снігового покриву. В раціоні сови вухатої частка цієї родини зі снігових зборів зростає з 3,9% до 16,1% [4]. Постійний сніговий покрив також призводить до збіднення раціону – майже вдвічі. Вплив снігового покриву на зміни раціону вухатих сов виявлено в дослідженнях, проведених у БЗ "Асканія Нова" [12].

Ступінь заліснення території також відображається на зміні кормового раціону. Так, у пелетках, зібраних в ботанічному заказнику "Панівецька дача" (Кам'янець-Подільський р-н), частка мишачих (*Muridae*) сягає 35,4% [5].

Загалом у живленні сови вухатої на Поділлі переважають "антропогенні" корми, тісно пов'язані з житлом людини та антропогенним ландшафтом. До них належать – полівка звичайна, миша польова, миша лісова, миша хатня, горобець польовий та ін.

Порівнявши раціони живлення сови вухатої із різних територій за індексом схожості кормових раціонів, виявили найбільшу його схожість на території Північного Поділля з територією Східного Поділля, а найменшу із Шацьким Поозер'ям. Із Східного Поділля визначено 15 видів гризунів [7]. У межах Подільського Побужжя з пелеток сови вухатої визначено лише 4 види дрібних ссавців – це полівки звичайна і темна, мишаки лісовий і жовтогрудий [8]. На території Шацького Поозер'я в раціоні сови вухатої визначено 11 видів дрібних ссавців [6].

Таблиця

Результати аналізу остеологічного матеріалу в пелетках сови вухатої
Asio otus L. на Північному Поділлі восени 2010 р.

Родина	Вид	Число виду в 1 пелетці, де він знайдений	Число пелеток, що включають види	п, особин	п, %	Маса тіла, г	Біомаса, г	Частка участі, %
Muridae	<i>Micromys minutus</i>	1	2	2	0,6	5,5	11	0,2
	<i>Apodemus agrarius</i>	1,25	4	5	1,6	35	175	2,5
	<i>Sylvaeus sylvaticus</i>	1,14	7	8	2,5	25	200	2,9
	<i>Mus musculus</i>	1,17	6	7	2,2	20,5	143,5	2,1
Arvicolidae	<i>Microtus arvalis</i>	2,78	102	284	89,0	22	6248	90,5
	<i>Microtus agrestis</i>	1,25	4	5	1,6	25	125	1,8
	<i>Murida</i> sp.	1	1	1	0,3			
	<i>Microtus</i> sp.	1	4	4	1,3		6902,5	
Passeridae	<i>Passer montanus</i>	1	3	3	0,9			
Разом:		3	106	319	100			100

В раціоні живлення хижих птахів виділяють основні, другорядні та додаткові або випадкові об'єкти живлення [6, 9, 10]. Основні види за частотою трапляння домінують в раціоні і є основою живлення хижака в усіх регіонах його поширення. Другорядними кормами слугують кілька видів дрібних ссавців, залежно від регіону, які він споживає за нестачі основних об'єктів живлення. Додатком до живлення є види, що трапляються в раціоні дуже рідко. Випадкові об'єкти живлення мають одиничне трапляння в раціоні і не відповідають як кормові об'єкти поведінковим стереотипам сов.

Домінуючу роль у раціоні сови вухатої на Північному Поділлі посідає полівка звичайна (89,0%). Сума особин цього виду в раціоні становить 284, а число пелеток, що включають цей вид, налічує 102 зі 106 проаналізованих. За біомасою частка полівки звичайної суттєво не відрізняється (90,5%). В середньому на одну пелетку припадає 2,78 полівок. Загальна частка полівки звичайної зі Східного Поділля в живленні сови вухатої становить 73,4%. Домінування цього виду полівок характерне також для Подільського Побужжя, що свідчить, з одного боку, про певну трофічну спеціалізацію сови вухатої, з іншого – про доступність цього виду корму. Частка виду в раціоні сови становить 76,6% [8]. Другорядними об'єктами живлення та другою за значенням у живленні сови вухатої в регіоні є група видів з родини мишачі *Muridae*, сукупна частка яких становить 7,2% (рисунок).

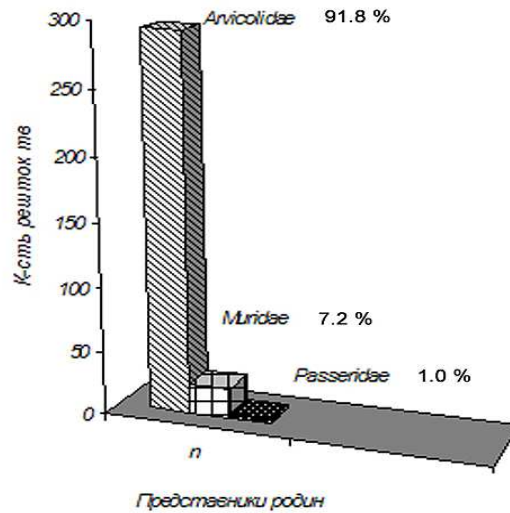

Рис. Частка участі ссавців і птахів у живленні сови вухатої (*Asio otus* L.) на Північному Поділлі восени 2010 р.

Частки мишей – лісової, хатньої та польової, суттєво не відрізняються і становлять відповідно 2,5%, 2,2% та 1,6%. Частка миші-крихітки є найменшою серед представників родини – 0,6% (0,2% за біомасою), яка разом з полівкою темною та горобцем польовим належать до групи нечисленних додаткових об'єктів живлення сови вухатої.

Висновки

Раціон сови вухатої в різних районах Поділля відзначається високою схожістю об'єктів живлення. Спектр видів мікромамалій в раціоні сови на території Північного Поділля характеризує досніговий період живлення, а тому менш різноманітний і нараховує лише 6 видів. Набір об'єктів живлення відповідає природним умовам Північного Поділля, це ж пояснює низьку частку лісових видів дрібних ссавців у зібраних пелетках. Основним об'єктом живлення є полівка звичайна (90,5%), другорядними – представники родини *Muridae* (7,2%), інші об'єкти живлення належать до групи додаткових.

1. Бобринский Н.А., Кузнецов Б.А., Кузякин А.П. Определитель млекопитающих СССР. – М.: Просвещение, 1965. – 377 с.
2. Виноградов Б.С., Аргиропуло А.И. Определитель грызунов // Фауна СССР. Млекопитающие. – М.-Л., 1941. – № 29. – 244 с.
3. Геренчук К.І., Койнов М.М., Цись П.М. Природно-географічний поділ львівського та подільського економічних районів. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1964. – С. 114-122.
4. Дребет М.В. Питание ушастой совы на территории Каменецкого Приднестровья, Подолье, Украина // Совы Северной Евразии: экология, пространственное и биотопическое распределение / Под ред. С.В. Волкова (гл. ред.), А.В. Шарикова, В.В. Морозова. – М., 2009. – С. 55-59.
5. Дребет М.В., Лішук А.В. Дрібні ссавці (*Muriformes*, *Rodentia*) у живленні сови вухатої (*Asio otus* L.) на території ботанічного заказника "Панівецька дача" // Наук. праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка: збірник за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. – Вип. 8. У 5-ти томах. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 2. – С. 97-98.
6. Зайцева Г.Ю., Гнатина О.С. Трофічні зв'язки сови вухатої (*Asio otus* L.) та дрібних гризунів (*Rodentia*) на території Шацького поозер'я // Наук. вісн. Волинськ. нац. ун-ту ім. Л. Українки, 2009. – № 2. – С. 217-221.
7. Зайцева Г.Ю., Дребет М.В. Роль мікромамалій у трофічному раціоні сови вухатої (*Asio otus* L.) на території Східного Поділля // Наук. зап. Держ. природозн. музею. – Львів, 2007. – Вип. 23. – С. 205-214.
8. Кырык И.Н., Черкашанко Н.Н. Экологическая характеристика ушастой и серой сов Хмельницкой области УССР // Материалы 4 науч. конф. зоологов пед. ун-тов. – Горький, 1970. – С. 402-403.
9. Кондратенко А., Кузнецов В., Тимошенко В. Особенности питания ушастой совы (*Asio otus*) в Донецко-Донских и Приазовских степях / Теріофауна сходу України // Праці теріол. шк. Вип. 7. – Луганськ, 2006. – С. 77-79.
10. Кондратенко А., Товпинец Н. Млекопитающие в питании сов в Донецко-Донских и Приазовских степях / Теріофауна сходу України // Праці теріол. шк. Вип. 7. – Луганськ, 2006. – С. 80-83.
11. Кравченко С.Г. Дані про живлення канюка степового *Buteo rufinus* (Cretzschm) в умовах Присамар'я // Хижі птахи України: матеріали III Міжнар. наук. конф., Кривий Ріг, 24-25 жовт. 2008 р. – Кривий Ріг, 2008. – С. 205-209.
12. Полищук И.К. Влияние снежного покрова на рацион ушастой совы (*Asio otus* L.) в биосферном заповеднике "Аскания Нова" // Новітні дослідження соколоподібних та сов: матеріали III Міжнар. наук. конф., Кривий Ріг, 24-25 жовт. 2008 р. – Кривий Ріг, 2008. – С. 312-318.
13. Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. – К., 2002. – 416 с.

14. Шепель А.И. Адаптации некоторых хищных птиц и сов к антропогенным воздействиям. Экология и поведение птиц. – М.: Наука, 1988. – 248 с.
15. Bertolino S., Ghiberti E. & Perrone A. Feeding ecology of the long-eared owl (*Asio otus*) in northern Italy: is it a dietary specialist // *Can J Zool.* – 2001. – 79. – P. 2192-2198.
16. Marti C.D. A review of prey selection by the Long-eared owl // *Condor.* – 1976. – 78. – P. 331-336.
17. Mikkola H. Owls of Europe. – London: Poyser T & Calton AD, 1983. – 397 p.
18. Pucek Z. (Red.). Klucz do oznaczania ssakow Polski. – Warszawa: Panst. Wydaw. Nauk., 1984. – 388 p.

Национальный природный парк "Подільські Товтри", м. Кам'янець-Подільський
e-mail: mikedrebet@gmail.com

Дребет М.В.

Питание совы ушастой (*Asio otus* L.) в Северном Подолье

Проанализировано более 100 погадок совы ушастой и определен ее рацион на территории Северного Подолья. Рацион характеризует доснежный аспект питания. В состав объектов питания входят 6 видов мелких млекопитающих из семейств *Muridae* (7,2%) и *Arvicolidae* (91,8%), а также представитель птиц семейства *Passeridae* (1,0%). Похожее соотношение долей семейств микромамалий наблюдается на сопредельных территориях Восточного Подолья и Подольского Побужья. Для совы ушастой характерный набор антропогенных кормов. Доминирующую роль в питании совы занимает *Microtus arvalis* (89,0%).

Ключевые слова: сова ушастая, питание, погадки, микромамалии, Северное Подолье.

Drebet M.V.

Diet of Long-eared Owl *Asio otus* L. in the Northern Podillya

Analyzed more than 100 pellets Long-eared Owl and determined the diet of its power for the territory north of Podillya. Ration characterizes prior to the snow aspect of nutrition. The composition of food objects are 6 species of small mammals of the families *Muridae* (7,2%) and *Arvicolidae* (91,8%), and a representative of birds, a family *Passeridae* (1,0%). A similar ratio of share of families mikromamaly observed in adjacent territories – Eastern Podillya and Podilsky Pobuzhzhya. Total for the Long-eared Owl characteristic set of man-made feed. Dominant role in the diet of owls is *Microtus arvalis* (89,0%).

Key words: Long-eared owl, diet, pellets, mikromamalia, Northern Podillya.